

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΩΝ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΚΗΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Β΄ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΠΑΘΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΩΝΙΑ ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ, ΝΙΚΗΤΑΣ ΑΛΙΦΕΡΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΥΡΑΣΙΑ

Μετανάστες και πρόσφυγες στη σύγχρονη δραματουργία
και τη σκηνική πράξη

Πρακτικά του Β΄ Θεατρολογικού Συνεδρίου,
αφιερωμένο στον Δημήτρη Σπάθη

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ: Τώνια Καραόγλου, Νικήτας Αλιφέρης
Σελιδοποίηση και σύνθεση εξωφύλλου: Νικήτας Αλιφέρης

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Μάρτιος 2021

ISBN: 978-618-5439-37-8

Copyright: © Πανελλήνιος Επιστημονικός Σύλλογος Θεατρολόγων και Εκδόσεις Ευρασία

Με την επιφύλαξη για την άσκηση κάθε νόμιμου δικαιώματος. Απαγορεύεται οποιασδήποτε μορφής αντιγραφή ή αναπαραγωγή μέρους ή όλου του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη και των επιμελητών του τόμου.

ΠΕΣΥΘ
Ιπποκράτους 13, 10679 Αθήνα
Email: contact@pesyth.com
Ιστοσελίδα: www.pesyth.com

Εκδόσεις Ευρασία
Ομήρου 47, 10672 Αθήνα
Τηλ.: 210 3614968, Φαξ: 210 3613581
Email: info@eurasiabooks.gr
www.eurasiabooks.gr

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΚΗΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΩΝ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΚΗΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Β΄ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΠΑΘΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΩΝΙΑ ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ, ΝΙΚΗΤΑΣ ΑΛΙΦΕΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2021
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΥΡΑΣΙΑ

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΩΝ

Β΄ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

«Μετανάστες
και πρόσφυγες
στη σύγχρονη
δραματουργία
και τη σκηνική
πράξη»

Το συνέδριο είναι αφιερωμένο στον ομότιμο καθηγητή Δημήτρη Σπάθη.

28, 29
30, 31

Μαρτίου

2012

Goethe-Institut
Ομήρου 14-16 ΑΘΗΝΑ

Πρόγραμμα Συνεδρίου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Έφη Βαφειάδη, συντ. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Θεάτρου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ελίζα Δελβερούδη, Καθηγήτρια, Τομέας Μουσικολογίας - Θεατρολογίας / Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Δηώ Καγγελάρη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Θεάτρου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μαρίνα Κοτζαμάνη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Κωνσταντίνος Κυριακός, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών

Λίλα Μαράκα, Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σάββας Πατσαλίδης, Καθηγητής θεατρολογίας, Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Γιώργος Πεφάνης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Λίνα Ρόζη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών

Δημήτρης Τσατσούλης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ (μέλη του Π.Ε.ΣΥ.Θ.)

Πρόεδρος: Σπύρος Πετρίτης
Γραμματέας: Ελίνα Καρδιακού
Μέλη: Τζένη Αρσένη
Αργυρώ Γιαλαμπρίνου
Τώνια Καρασόγλου
Μαρία Κατριβέ
Κατερίνα Κωνσταντινάκου
Ηλέκτρα Μήτσουρα
Μελίνα Πλαστή
Ευγενία Σωμαρά

Υπεύθυνος επικοινωνίας - Γραμματεία Π.Ε.ΣΥ.Θ.: Νεόφυτος Παναγιώτου

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΩΝ

Κουμουνοδούρου 25, 104 37, Αθήνα
τηλ. & φαξ: 210 5229990

e-mail: info@pesyth.gr, pesyth@pesyth.gr URL: <http://www.pesyth.gr>

ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ

ΜΕ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

του Πρύτανη
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
των Τμημάτων

- Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών
- Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πάτρας
- Θεάτρου Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

της Διεθνούς Αμνηστίας

AMNESTY
INTERNATIONAL

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός τ. Προέδρου του ΠΕΣΥΘ (2012-13)	7
Πρόλογος της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου	11
Πρόγραμμα Συνεδρίου	15
Συνεδρία: Ζητήματα ταυτότητας, ετερότητας και διαπολιτισμικότητας	21
1. Παναγιώτα Σωτήρχου <i>Περί θεατρολογίας και μεταναστευτικών σπουδών: όψεις ενός διαλόγου.....</i>	23
2. Χριστίνα Παπαδοπούλου <i>Διαπολιτισμικότητα: το κλειδί για την πολιτιστική ολοκλήρωση</i>	31
3. Χαρά Μπακονικόλα <i>Η ετερότητα ως ιδιαιτερότητα</i>	39
4. Ίλια Λακίδου <i>Η παράσταση ως εθνική πολιτική: το Έτος Απόδημου Ελληνισμού</i>	47
Συνεδρία: Το θέατρο ως κοινωνική παρέμβαση: δράση-αντίδραση	57
5. Αγάθη Κοντού <i>«Hijab Frarré»: το στοίχημα της πολυπολιτισμικότητας στη σύγχρονη Αθήνα..</i>	59
6. Χριστίνα Ζώνιου, Γιάννα Παπαδοπούλου <i>Διαπολιτισμικός διάλογος και ενδυνάμωση των μεταναστριών γυναικών με μέσο το θέατρο</i>	65
Συνεδρία: Παραδείγματα από την παγκόσμια δραματουργία: εξόριστοι και αυτοεξόριστοι	81
7. Τάσος Αγγελόπουλος <i>Η μετατόπιση της οπτικής ως προς τους μετανάστες: δύο παραδείγματα από το βρετανικό θέατρο</i>	83
8. Αφροδίτη Δημοπούλου <i>Μετανάστευση και επαναπατρισμός στο ιρλανδικό θέατρο</i>	91
9. Χριστίνα Οικονομοπούλου <i>Η εθελούσια εξορία ως πράξη αντίστασης στις κοινωνικο-πολιτικές αυθαιρεσίες της γενέτειρας: δραματολογικές προσεγγίσεις έργων των Αλγερινών γαλλόφωνων θεατρικών συγγραφέων Slimane Benaïssa, Habib Tengour και Fatima Gallaire</i>	99

10. Ζωρζίνα Τζουμάκα <i>Ο Θησέας, λαθρομετανάστης στα Θηράματα του Χρόνου του Didier-Georges Gabily</i>	113
11. Στέλλα Κουλάνδρου <i>Μία τραγική ηρωίδα ως σύμβολο του «άλλου»: η Μήδεια του Corrado Alvaro</i>	121
Συνεδρία – Όψεις του γερμανικού θεάτρου	129
12. Λίλα Μαράκα <i>Από το φτωχό Νότο στον πλούσιο Βορρά. Η ενδοευρωπαϊκή οικονομική μετανάστευση της δεκαετίας του '60 στη δραματουργία της Γερμανίας ως χώρας υποδοχής και της Ελλάδας ως χώρας προέλευσης</i>	131
13. Μαρίνα Αγαθαγγελίδου <i>Το φάντασμα της «ενσωμάτωσης». Για τη συγκρότηση ενός μεταναστευτικού λόγου στο θέατρο του Volker Lösch</i>	143
Συνεδρία – Σκηνικές και εικαστικές προσεγγίσεις	149
14. Χρύσα Μάντακα <i>Η Ποντιακή Σκηνή του ΚΘΒΕ: δραματουργία, ιδεολογικές και αισθητικές συνιστώσες, εικαστικό πλαίσιο</i>	151
15. Ανθή Γ. Χοτζάκογλου <i>Μετανάστες και Θέατρο Σκιών: ο Καραγκιόζης ως «νόστιμον ήμαρ»</i>	165
Συνεδρία – Σκηνική πράξη: κώδικες και σύγχρονες προσεγγίσεις	175
16. Μαρία Παπαλέξη <i>Θέατρο του Νέου Κόσμου και του ξένου κόσμου, 1997-2011. Παραστάσεις από και για μετανάστες στο Θέατρο του Νέου Κόσμου από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα</i>	177
17. Τάνια Νεοφύτου <i>Ο μόνος τόπος είναι ο δρόμος: το Τελευταίο Καραβανσαράι από το Θέατρο του Ήλιου της Ariane Mnouchkine</i>	187
18. Εύη Προύσαλη <i>Ο μετανάστης/πρόσφυγας ως σκηνικό σημείο. Σημειολογική ανάλυση της παράστασης των εγκαινίων της «Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών» σε σκηνοθεσία Μιχαήλ Μαρμαρινού</i>	193
19. Τζένη Αρσένη <i>Η ζωή ενός Δραπέτη-Σκλάβου: μία αδιάκοπη μετανάστευση</i>	205

Θέατρο στην εκπαίδευση: Διαπολιτισμικός διάλογος και πρακτικές εφαρμογές	
Α' Συνεδρία	211
20. Σπυριδούλα Μπιρπίλη <i>Ανάπτυξη της ενσυναίσθησης μέσα από αναστοχαστικές τεχνικές εκπαιδευτικού δράματος σε θέματα αποδοχής της ετερότητας</i>	213
21. Κομνηνός Παπαδημητρίου <i>Διδάσκοντας θέατρο σε παιδιά μεταναστών</i>	227
22. Μαρία Ανδρ. Σπυροπούλου <i>Όταν το Θέατρο συναντά την Εκπαίδευση: αποδοχή διαφορετικού πολιτισμικού-κοινωνικού κώδικα μέσα από τη θεατρική εμπειρία</i>	231
23. Μαρία Χριστοδούλου <i>Το θέατρο ως μέσο κοινωνικής παρέμβασης για την ένταξη παιδιών μεταναστών στο σχολείο. Εμπειρίες από τη διδακτική πράξη</i>	237
24. Κατερίνα Διακουμάκου <i>«Ποιος είμαι;» Εγώ κι ο άλλος. Από το θεατρικό παιχνίδι στη δημιουργική γραφή ως μέσο ένταξης των αλλοδαπών μαθητών στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο</i>	245
25. Μάρθα Κατσαρίδου <i>Το ταξίδι των προσφύγων: διδάσκοντας λογοτεχνία μέσα από τη χρήση της δραματοποίησης σε μια πολυπολιτισμική τάξη</i>	251
26. Μαρία Βογιατζή <i>Λαθραία ζωή, η γιορτή ξεκινάει: από το περιθώριο στο προσκήνιο</i>	265
27. Φωτεινή Βενιέρη <i>Η εμπειρία της μετανάστευσης στο μουσειακό θέατρο</i>	269
28. Κατερίνα Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα <i>Έλληνες ηθοποιοί της διασποράς: 1900-1922</i>	283
29. Στεριανή Τσιντζιλώνη <i>Οι θεατρικές δραστηριότητες των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα χρόνια του Ψυχρού πολέμου στις πρώην Ανατολικές χώρες – Η περίπτωση της Οράντσα Ρουμανίας</i>	293

**Συνεδρία – Πρόσφυγας και μετανάστης: δραματικές και κωμικές εκφάνσεις
στη νεοελληνική δραματουργία – Α΄ Μέρος 303**

30. Μαρίνα Μέργου
*Εικόνες μεταναστριών και προσφύγων στη σύγχρονη ελληνική γυναικεία
δραματουργία 305*
31. Ιωάννα Αλεξανδρή
*Αμφίσημα αντικείμενα: όψεις της μετανάστευσης στη δραματουργία της
Λούλας Αναγνωστάκη 317*
32. Κατερίνα Καρρά
Η μετανάστευση στην ελληνική μεταπολεμική κωμωδία 327
33. Φώτιος Χρυσανθόπουλος
Η Μήδεια του Μποστ... μια ξένη που αντέχει 331

**Συνεδρία – Πρόσφυγας και μετανάστης: δραματικές και κωμικές εκφάνσεις
στη νεοελληνική δραματουργία – Β΄ Μέρος 335**

34. Παναγιώτα Φυλακτάκη
*Φιλοξενούμενος και οικοδεσπότης: ο Έλληνας στη σύγχρονη μεταναστευτική
δραματουργία 337*
35. Χάρη Σβαλίγκου
Το θέατρο του Μάνθου Κρίσπη: Φορέας μνήμης μιας γενοκτονίας 347
36. Ελευθερία Ράπτου
*Ο μετανάστης ως παράγοντας μορφοποίησης του χώρου: η έννοια της
μετάβασης στο Ταξίδι Εργασίας του Αλέξη Δ. Σεβαστάκη 353*

**Συνεδρία – Πρόσφυγας και μετανάστης: δραματικές και κωμικές εκφάνσεις
στη νεοελληνική δραματουργία – Γ΄ Μέρος 361**

37. Αλεξάνδρα Σίμου
*Οι ταυτότητες του μετανάστη και του ντόπιου στη σύγχρονη ελληνική
δραματουργία: στερεότυπα και ανατροπές 363*
38. Μαρία Ριστάνη, Θεοδώρα Πατρώνα
*Ανάμεσα σε Δυο Κόσμους ή το Δράμα της Μετανάστευσης: Το Γάλα (2006)
του Βασίλη Κατσικονούρη 373*

Βιβλιογραφία

- Abram Ruth J.: «Using the past to shape the future: new concepts for a historic site», περ. *Museum International*, τομ. LIII, τχ 1, 01.2001, σ. 4-9.
- Bridal Tessa: *Exploring Museum Theatre*, AltaMira Press, New York 2004.
- Chan Deland: «Déjà Vu Gentrification: Prospects for Community Mobilization in New York City's Lower East Side and Chinatown in the Post-9/11 Era.» Master Thesis, University of California, Berkeley 2009.
- Hodas, L.: *In the moment: Encouraging civic dialogue through museum theatre*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, John F. Kennedy University, 2008.
- Hosack Ian: «Moving Lives at the People's History Museum, Manchester,» περ. *Ritsumeikan review of industrial society*, τομ. 38, τχ. 2, 06.2002, σ. 145-155.
- : «Of the people? For the people? Ethnic minorities at the People's History Museum,» περ. *Ritsumeikan review of industrial society*, τομ. 38, τχ 4, 06.2003, σ. 35-55.
- Hughes Catherine: «Performance for learning: How emotions play a part,» Dissertation, The Ohio State University, Ohio 2008.
- : *Museum Theatre: Communicating with visitors through drama*, Heineman, Portsmouth, NH 1998.
- Jackson Anthony, Helen R. Leahy: «'Seeing it for real...?'—Authenticity, theatre and learning in museums», περ. *Research in Drama Education*, τομ. 10, τχ. 3, 11.2005, σ. 303-325.
- Kimmelman Michael: «Ready or not, France opens Museum on Immigration,» περ. *New York Times*, 17.10.2007, on-line στη διεύθυνση: <http://www.nytimes.com/2007/10/17/arts/design/17abroad.html?pagewanted=all> (ημ. τελ. επ.: 03/12/2020)
- Linenthal Edward T.: «The national park service and civic engagement,» περ. *The Public Historian*, τομ. 25, τχ. 1, 02.2008, σ. 5-11.
- Sandell Richard: «Museums as agents of social inclusion,» περ. *Museum Management and Curatorship*, τομ. 17, τχ 4, 1998, σ.401-418.
- Snider Katherine: «The Lower East Side Tenement at a glance,» Bruner Foundation, 2002, online στη διεύθυνση: https://www.rudybruneraward.org/wp-content/uploads/2016/08/04_LowerEastSide.pdf (ημ. τελ. επ.: 03/12/2020)
- Stover Kate F.: «Is It Real History Yet?: An Update On Living History Museums,» περ. *Journal of American Culture*, τομ. 12, τχ. 2, 06.1989, σ.13–17.
- Ιστοσελίδα ερευνητικού προγράμματος “Performance, Learning, Heritage”: <http://www.plh.manchester.ac.uk/> (ημ. τελ. επ.: 03/12/2020)

ΣΑΒΒΑΤΟ 31 ΜΑΡΤΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Α΄

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ANNA ΣΤΑΥΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ:

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΙΑΚΟΥΜΟΠΟΥΛΟΥ-ΖΑΡΑΜΠΟΥΚΑ

ΣΤΕΡΙΑΝΗ ΤΣΙΝΤΖΙΛΩΝΗ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΗΘΟΠΟΙΟΙ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ: 1900-1922

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως αντικείμενο την παρουσίαση μέρους των πορισμάτων μεταδιδακτορικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών την περίοδο 2010-11, με ομώνυμο τίτλο, στα πλαίσια της σχετικής υποτροφίας του Ι.Κ.Υ. Η εισήγηση θα επικεντρωθεί επιλεκτικά στην παρουσίαση της καλλιτεχνικής πορείας ορισμένων Ελλήνων επαγγελματιών ηθοποιών, οι οποίοι έδρασαν από το 1900 έως το 1922 σε εστίες του Ελληνισμού της Διασποράς.

Το θέατρο αποτέλεσε ίσως τη σημαντικότερη καλλιτεχνική και κοινωνική έκφραση τόσο των εθνικών πνευματικών κέντρων, όσο και των μεταναστευτικών κοινοτήτων του Ελληνισμού. Αυτή είναι ίσως η κύρια διαπίστωση που μπορεί να διατυπώσει με βεβαιότητα ο σημερινός μελετητής, εξετάζοντας την παρουσία του ελληνικού θεάτρου στις, ανά την υφήλιο, εκατοντάδες ελληνικές εστίες όπου εδραιώθηκε. Κάθε ελληνική κοινότητα του εξωτερικού διαμόρφωσε το δικό της «αυτόνομο» χαρακτήρα, όσον αφορά την θεατρική της δραστηριότητα, αφού οι διαφορετικές κοινωνικές, πολιτικές και γεωγραφικές συνθήκες διαφοροποίησαν από τόπο σε τόπο τη γηγενή δραματουργία, το είδος των θιάσων καθώς και το ρεπερτόριο. Το θέατρο του Ελληνισμού της Διασποράς,¹ όντας ένα σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου και εν πολλοίς ακόμη αδιερεύνητου, πρέπει να εξετάζεται με προσοχή, γιατί είναι διαφορετικές οι συνθήκες ανάπτυξής του στις ιστορικές παροικίες της Ανατολής και της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου το 19ο και στις αρχές του 20ού αι. και διαφορετικές στις μεταναστευτικές κοινότητες της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αυστραλίας.

Η εισήγηση εστιάζεται στο θεατρικό γίνεσθαι των νεοϊδρυθέντων μεταναστευτικών κοινοτήτων της Αμερικής, της Αυστραλίας, της Αγγλίας, της Νότιας

¹ Πλούσια βιβλιογραφία για το θέατρο του Ελληνισμού της Διασποράς έχει συλλέξει η καθηγήτρια Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, σε κορυφ. σημειώσεων όπου περιλαμβάνονται βιβλιογραφικοί κατάλογοι για τον Απόδημο Ελληνισμό και τις εστίες του, με καταγραφές ειδικά θεατρικές αλλά και γενικές. Ιδιαίτερα σημαντικοί είναι οι κατάλογοι του Ελληνικού Τύπου της Διασποράς, οι οποίοι, καταχωρισμένοι γεωγραφικά, αναγράφουν και την χρονική περίοδο κυκλοφορίας του περιοδικού ή της εφημερίδας. Ανασύρονται και ταξινομούνται άγνωστα στοιχεία φωτίζοντας με επιστημονική μεθοδικότητα πτυχές της Ελληνικής Βιβλιογραφίας για τον Απόδημο Ελληνισμό και το θέατρο της Διασποράς. Βλ. Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου: *Το θέατρο του Ελληνισμού της Διασποράς: Προτεινόμενη Βιβλιογραφία*, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2003.

Αφρικής, Γαλλίας κ.α. κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αι., την περίοδο δηλαδή όπου εδραιώνονται οι πρώτες μεταναστευτικές παροικίες,² στις οποίες συστηματοποιείται η θεατρική δράση.

Όπως είναι ήδη γνωστό, κατά τη διάρκεια του 19ου αι., Έλληνες ηθοποιοί, ως μέλη περιοδεύοντων θιάσων, επισκέπτονται τις εύρωστες κοινότητες του Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη, στο Κάιρο, στην Αλεξάνδρεια, στο Βουκουρέστι, στην Οδησό κ.α. και δίνουν σειρά παραστάσεων· ενώ από την τρίτη δεκαετία του 20ού αι. οι ελληνικοί θίασοι αρχίζουν να εντάσσουν συστηματικά στο πρόγραμμα των περιοδειών τους μακρινούς προορισμούς όπως οι Η.Π.Α. και η Αυστραλία. Η παραμονή των θιάσων στο εξωτερικό συνήθως ήταν ολιγόμηνη και, όπως παρατηρείται συχνά, δεν επέστρεφαν στην Ελλάδα όλοι οι συντελεστές. Ήταν σύνθηρες να αποσχίζονται μέλη των ομάδων και να εγκαθίστανται μόνιμα στο εξωτερικό, καλύπτοντας τις τοπικές ελληνικές θεατρικές ανάγκες. Ωστόσο, στις αρχές του 20ού αι., κανένας ελληνικός θίασος δεν τόλμωσε να διασχίσει ωκεανούς. Αντίθετα, σημειώνονται μεμονωμένες περιπτώσεις καλλιτεχνών-μεταναστών, οι οποίοι εγκατέλειψαν τις αθηναϊκές σκηνές αναζητώντας μία καλύτερη τύχη.

Μία τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση υπήρξε ο Λεωνίδα Αρνιώτης.³ Ο γνωστός Αθηναίος ηθοποιός και θιασάρχης θιάσου ποικιλιών ήταν ο πρώτος Έλληνας καλλιτέχνης, 34 χρονών τότε, που βρέθηκε στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού στις 22.3.1897 με το υπερωκεάνιο La Champagne. Συνοδευόμενος από τη σύζυγό του και τα εκπαιδευμένα τετράποδά του πραγματοποίησε περιοδεία στις Η.Π.Α., καταλήγοντας στις αρχές του 1899 στην Νέα Υόρκη, με σκοπό να δώσει και εκεί

2 Η βιβλιογραφία για τον εξεταζόμενο Απόδημο Ελληνισμό είναι πλούσια, βλ. ενδεικτικά: Αυστραλία: Anastasios Tamis: *The Greeks in Australia*, Cambridge University Press, 2005· Nikos Athanasou: *Hybrids: Stories from Greek Australia*, Brandl & Schlesinger, 1995· Charles Price: *Greeks in Australia*, Australia National University Press, 1975· George Kanarakas: *In the wake of Odysseus: Portraits of Greek settlers in Australia*, RMIT University, Greek-Australian Archives Publications, 1997· Anastasios Tamis: *Immigration and settlement of Macedonian Greeks in Australia*, La Trobe University, Bendigo 1994· Reginald Appleyard and John Yannakis: *Greek pioneers in Western Australia*, University of Western Australia Pr., 2002· Η.Π.Α.: Theodore Saloutos: *The Greeks in United States*, Harvard University Press, 1964· Charles Moskos: *Greek Americans: Struggle and Success*, Transaction Publishers, 1989· Michael Contopoulos: *The Greek community of New York City: Early years to 1910*, Aristedes D. Caratzas, 1992· Donna Misner Collins: *Ethnic Identification: The Greek Americans of Houston, Texas*, Ams Pr Inc., 1991· Rosemary Wallner: *Greek immigrants: 1890-1920*, Blue Earth Books, 2002· George James Patterson: *The unassimilated Greeks of Denver*, Ams Pr Inc., 1989· Alice Scourby: *Greek Americans*, Twayne Pub., 1984· Louis James Cononelos: *In search of gold paved streets: Greek immigrant labor in the West, 1900-1920*, Ams Press, 1989· Μεγάλη Βρετανία: Βάσος Τσιμπιδάρης: *Οι Έλληνες στην Αγγλία*, Αλκαίος, Αθήνα 1974· Χάρης Μεττής: *Οι ρίζες του παροικιακού Ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα 1998· Timotheos Catsygiannis: *The Greek community of London*, Nikos Smyrnis, London 1993· Γαλλία: Émile Egger: *L'hellénisme En France: Leçons Sur L'influence Des Études Grecques Dans Le Développement De La Langue Et De La Littérature Françaises*, Volume 2 (French Edition), Nabu Press, 2010, vol 1, και vol. 2.
3 Βιογραφικά στοιχεία για τον καλλιτέχνη, βλ. στο Ευαγγέλια Γεωργιτσουγιάννη: «Λεωνίδα Αρνιώτης: Μια σημαντική πολιτισμική παρουσία στις αρχές του εικοστού αιώνα», *Πρακτικά Α΄ τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών* (Ξηροκάμπι Λακωνίας, 13-16.9.2001), «Λακωνικά Σπουδαί», Αθήνα 2002, σ. 145-168.

παραστάσεις με τους διάσημους σκύλους και γάτες του.⁴ Το κοινό του ήταν κυρίως Αμερικανοί, οι οποίοι με ενθουσιασμό και ενδιαφέρον υποδέχονταν τις παραστάσεις του Έλληνα καλλιτέχνη.⁵ Μετά από τριετή παραμονή αναχώρησε για την Ευρώπη και, στις αρχές του 1900, βρίσκεται στο Παρίσι, όπου συνεχίζει την περιοδεία του με μεγάλη επιτυχία.⁶ Το Φεβρουάριο του 1900, εμφανίζεται στην Ιταλία,⁷ προκαλώντας τέτοιο ενθουσιασμό στο κοινό της Νάπολης, ώστε το Θέατρο «Ολύμπια» της πόλης μετονομάστηκε σε «Ολύμπια-Λεωνίδας».⁸

Η.Π.Α.

Μετά την επιστροφή του Αρνιώτη στην Ελλάδα, τα διάσημα παραθεατρικά ή έντονα θεαματικά μουσικοθεατρικά δρώμενά του, τα οποία ασκούσαν έλξη⁹ στο μη ελληνόφωνο κοινό κέρδισαν και τους Αθηναίους θεατές.¹⁰ Τα υπέρογκα κέρδη που είχε αποκομίσει ο καλλιτέχνης από την περιοδεία του στη μακρινή Αμερική δελέαζαν τους Αθηναίους καλλιτέχνες και έδωσαν το έναυσμα για την περιπλάνηση δεκάδων Ελλήνων στις Η.Π.Α. Ο Δημήτριος Καζούρης,¹¹ ο Διονύσιος Ταβουλάρης,¹² ο

4 «Έλληνες εν Αμερική», *Ατλαντίς* (Νέα Υόρκη), αρ. φ. 266, 13.1.1899, σ. 6.

5 Ό.π., αρ. φ. 273, 7.4.1899, σ. 6.

6 Ό.π., αρ. φ. 314, 19.11.1900, σ. 6.

7 Ό.π., αρ. φ. 389, 19.2.1900, σ. 6.

8 Ό.π., αρ. φ. 389, 19.2.1901, σ. 3.

9 Βλ., ενδεικτικά, επιπλέον βιβλιογραφία για τον Λεωνίδα Αρνιώτη: Helen-Maria Winslow: *Concerning cats: my own and some others*, 1900, σ. 235· *International Federation for Theatre Research*, vol. 5-6, 1963, σ. 114. Ο Αρνιώτης είχε σπουδάσει πιλότος στη Γαλλία (βλ. Dimitar Nadialkov: *The genesis of air power*, Pensoft, 2004, σ. 226). Επίσης, σχετικά με τη βράβευσή του από τον Σουλτάνο στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Willy Sperco: *Turcs d' hier et d' aujourd'hui: D' Abdul-Hamid a nos jours*, Nouvelles editions, Latines, Paris 1961, σ. 142· Φώντας Λάδης: *Η Σπάρτη ανάμεσα σε τρεις αιώνες: 1834-2002*, Δήμος Σπαρτιατών, Σπάρτη, σ. 96, 104· Βάλτερ Πούχνερ: *Ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος ως δραματογράφος*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 290. Επίσης, βλ. άρθρα στον αμερικανικό τύπο: *Chicago Daily Tribune*, 28.11.1897, σ. 33, *New York Times*, 3.5.1897, σ. 6, 25.4.1897, σ. 12, 11.4.1897, σ. 16.

10 Αντώνης Γλυτζουρής: *Η σκηνοθετική τέχνη στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 113, 118.

11 Ο Έλληνας ηθοποιός έφθασε στη Νέα Υόρκη στις αρχές του 1903. Ο Καζούρης ήταν γνωστός κωμικός ηθοποιός των αθηναϊκών σκηνών με κύριο ρεπερτόριο τα κωμειδύλλια. Το Μάρτιο του 1903 έδωσε μια παράσταση για την ελληνική εκκλησία της Νέας Υόρκης. Ο θίασος με τον οποίον πραγματοποίησε παραστάσεις στη Νέα Υόρκη ήταν ερασιτεχνικός και το ρεπερτόριο περιελάμβανε έργα όπως *Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας*, *Η Γκόλφω*, *Η ψυχοκόρη* (βλ. «Έλληνες εν Αμερική», *Ατλαντίς*, αρ. φ. 608, 27.3.1903, σ. 3, και Ανδρέας Δημητριάδης, *Σαίξπηριστής, άρα περιττός: Ο ηθοποιός Νικόλαος Λεκατσάς και ο δύσβατος δρόμος της θεατρικής ανανέωσης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σ. 132).

12 Το 1903 φθάνει στη Νέα Υόρκη και ο Διονύσιος Ταβουλάρης, ο «αυτοβιάτης του επαγγελματικού θεάτρου» όπως τον χαρακτήρισε ο Δημ. Σπάθης. Εγκατέλειψε την αθηναϊκή σκηνή μάλλον απογοητευμένος από τη φθίνουσα καλλιτεχνική του πορεία (βλ. «Έλληνες εν Αμερική», ό.π., αρ. φ. 620, 7.5.1903, σ. 3). Έφθασε στην Αμερική στις 4.5.1903 με το ατμόπλοιο «Σέριφος» από την Κωνσταντινούπολη, γεμάτος προσδοκίες: «...ήρθα να ελέγξω το πεδίο στην Αμερική με την προοπτική να φέρω τον δικό μου τριανταπενταμελή θίασο εδώ το 1905. Εν τω μεταξύ θα απαγγέλλω κάποιους μονολόγους από κάποιες τραγωδίες του Σαίξπηρ ή του Σοφοκλή ή του Αισχύλου ή του Ευριπίδη. Μια παράσταση θα δοθεί ως ευεργετική για την Ελληνική Εκκλησία, μια άλλη για το Νοσοκομείο της Νέας

Άγγελος Σαρηγιάννης¹³ κ.ά., ήδη από τα πρώτα χρόνια του 20ού αι., βρίσκονται στην Αμερική, δίχως όμως να πετύχουν τη δημιουργία μίας μόνιμης Ελληνοαμερικανικής σκηνής. Εμφανίζονται σποραδικά συστήνοντας ερασιτεχνικούς ελληνικούς θιάσους και μετά από σύντομη παραμονή επέστρεφαν στην Ελλάδα σχεδόν άπραγοι, δίχως να έχουν αποκομίσει τα προβλεπόμενα οφέλη. Δύο σπουδαίοι Έλληνες καλλιτέχνες οι οποίοι μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. και δεν γύρισαν ποτέ στην Ελλάδα ήταν ο

Υόρκης...» (βλ. «Greece's Salvini comes to America», *N.Y. Herald* (Νέα Υόρκη), 5.5.1903, σ. 13). Είχε αποφασίσει τις δύο πρώτες παραστάσεις να τις δώσει μόνος του και ήλπιζε ότι κάποιοι εύποροι, βλέποντας το ταλέντο του, θα επιθυμούσε να χρηματοδοτήσει μια μεγάλη θεατρική παραγωγή. Η άφιξη του Ταβουλάρη προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό στην ελληνική παροικία. Αναλυτικά για την περιοδεία του Ταβουλάρη στις Η.Π.Α., βλ. Κατερίνα Διακουμοπούλου: *Το θέατρο του Ελληνισμού στη Νέα Υόρκη από τα τέλη του 19ου αι. έως το 1940*, Δ. Δ. Πάντειο Παν., Αθήνα 2007, τόμ. Α'). Ενδιαφέροντα στοιχεία για τον Ταβουλάρη, σε σχέση με την περιοδεία του στις Η.Π.Α., βλ. «The news in Brief: Denis Tavulari», *The McCook tribune* (McCook, Neb.), 12.6.1903, σ. 6· *Daily public ledger* (Maysville, Ky.), 13.6.1903, σ. 3· «Greek actor in New York», *The Minneapolis Journal* (Minneapolis, Minn.), 8.5.1903, σ. 3· «Dramatic Gossip», *The Saint Paul globe* (Saint Paul, Minn.), 9.8.1903, σ. 21. Σημαντική συνέντευξη του Ταβουλάρη, βλ. στο «First of Greek actors here: Wants to play Shakespeare in his own tongue», *The Sun* (New York, N.Y.), 6.5.1903, σ. 6.

13 Στα τέλη του 1909 έφθασε στην Αμερική ο Άγγελος Σαρηγιάννης. Στις 3.1.1910, έκανε την πρώτη του εμφάνιση στο Amsterdam Opera House με το θίασο «Σοφοκλής» του Γ. Βορβή, όπου υποδύθηκε τον Μπαρμπα-Νικόλα στο κωμειδύλλιο του Δημ. Κόκκου Η λύρα του γερο-Νικόλα (βλ. «Η σημερινή υπέρ της πυροβολαρχίας της Νέας Γενεάς Παράστασις», *Ατλαντίς*, 3.1.1910, σ. 4). Πρωτοφανής για τα θεατρικά χρονικά των Ελλήνων της Αμερικής υπήρξε η προσέλευση του κόσμου: πάνω από 2500 θεατές παρακολούθησαν την παράσταση. Ο Σαρηγιάννης καταχειροκροτήθηκε επανειλημμένως και μετά την παράσταση παρουσιάστηκε στην σκηνή με πολυτελή φουστάνελα και τραγούδησε Ποιος είδε την πεντάμορφη; Στις 4.2.1910 ο Άγγελος Σαρηγιάννης, αφού εκπαίδευσε ερασιτέχνες ηθοποιούς, σύστησε τον δικό του θίασο και παρουσίασε στο ελληνικό κοινό της Νέας Υόρκης το έργο Η θεία του Καρόλου του Thomas Brandon. Ήταν η πρώτη φορά όπου η παράσταση ήταν τιμητική για τον πρωταγωνιστή (βλ. «Ελληνικόν θέατρον», *Ατλαντίς*, 29.1.1910, σ. 4). Στις 1.3.1910, 3.3 και 10.3, ο Άγγελος Σαρηγιάννης και ο θίασός του εμφανίστηκαν στο Amsterdam Opera House με το έργο Η έξωσις του Όθωνος των Πολ. Δημητρακόπουλου και Αρ. Κυριακού. Για την παράσταση αυτή κατασκευάστηκαν κοστούμια. Μετά τις 10.3, ο θίασος πραγματοποίησε περιοδεία στη Φιλαδέλφεια, και Σικάγο (βλ. «Η έξωσις του Όθωνος», *Ατλαντίς*, 8.3.1910, σ. 4).

Νικόλαος Λεκατσάς¹⁴ και ο Ευτύχιος Βονασέρας.¹⁵ Αν και αρχικά κατά την άφιξή τους ο Ελληνισμός της Αμερικής τους υποδέχθηκε ενθουσιωδώς, στη συνέχεια η συμπάθεια του κοινού εξανεμίστηκε και τα ίχνη των δύο καλλιτεχνών χάθηκαν.¹⁶ Ο Βονασέρας, προβλέποντας το τέλος της ζωής του, γράφει στην αυτοβιογραφία του: «Όλοι οι θεατρίνοι πεθαίνουν στο νοσοκομείο ή από ασίτια. Σπάνια θα βρείτε άνθρωπο στο θέατρο να πεθαίνει καλά αποκαταστημένος».¹⁷ Έως το 1905, ο μόνος Έλληνας καλλιτέχνης ο οποίος γνώρισε πραγματική επιτυχία στη Νέα Υόρκη ήταν ο караγκιοζοπαίχτης Λεωνίδα Γορανίτης, ο οποίος έδινε παραστάσεις στο ελληνικό ξενοδοχείο «Ναύαρχος Μιαούλης», της Madison St.¹⁸

Από τις αρχές του 20ού αι. έως και το 1922, ερασιτεχνικές ελληνικές θεατρικές ομάδες δημιουργούνται σε όλες τις πόλεις όλων των πολιτειών της Αμερικής. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ο μόνος θίασος μεταναστών με μεγάλη διάρκεια ζωής και ημιεπαγγελματική δράση ήταν ο Δραματικός Θίασος «Σοφοκλής» που είχε ιδρυθεί στη Νέα Υόρκη από τον Γεώργιο Βορβή, με πρωταγωνίστρια τη σύζυγό του.¹⁹

14 Αναλυτικά για το βίο και την καλλιτεχνική δράση του Νικόλαου Λεκατσά, βλ. Δημητριάδης, ό.π., σ. 134-135. Έφθασε στη Νέα Υόρκη το Φεβρουάριο του 1909 σε ηλικία 62 ετών, απογοητευμένος κυρίως από τις αθηναϊκές σκηνές. Οι Έλληνες μετανάστες τον υποδέχτηκαν ιδιαίτερα θερμά και έδωσε την πρώτη του παράσταση με συντελεστές ερασιτέχνες ομογενείς και το γιο του, στις 8.3.1909. Η αμοιβή του έφθασε τα 100 δολάρια για κάθε εμφάνιση. Η πρώτη παράσταση αποτελείτο από μονολόγους απ' τον Άμλετ στα αγγλικά και επίσης στα αγγλικά έπαιξε την δ' πράξη από τον *Καρδινάλιο Ρισελιέ* του Lytton, ενώ παρουσίασε στα ελληνικά την γ' πράξη από τον *Έμπορο της Βενετίας*. Έναν μήνα σχεδόν αργότερα ανέβασε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα το οποίο εμπεριείχε μουσικό μέρος και μια μονόπρακτη κωμωδία του Louis *Οι κώδωνες ή Το όνειρο του δημάρχου*. Με αυτό το ρεπερτόριο πραγματοποίησε περιοδεία στην Αμερική όπου γνώρισε επιτυχία και δέχτηκε θερμές κριτικές. (βλ. «Η υπέρ του πολεμικού ευεργετική εσπερίς του κ. Λεκατσά», *Ατλαντίς*, 9.3.1909, σ. 3· «Ο θάνατος του υιού του κ. Λεκατσά», ό.π., 12.3.1909, σ. 3· «Η χθεσινή απογευματινή της θεατρικής λέσχης», ό.π., 27.3.1909, σ. 5). Ωστόσο, για αδημοσίεστα στοιχεία για τον Λεκατσά, βλ. «Has engaged theater. Lecatza, Greek professor and tragedian», *Deseret evening news* (Salt Lake City, Utah), 5.3.1910, σ. 5· «Late locals: Lecatza tonight», *Deseret evening news* (Salt Lake City, Utah), 15.3.1910, σ. 2· «Greek Tragedian», *The Salt Lake Herald-Republican* (Salt Lake City, Utah), 13.3.1910, σ. 12· *Goodwin's weekly: A thinking paper for thinking people* (Salt Lake City, Utah), 12.3.1910, σ. 15· «Amusements», *The Salt Lake Tribune* (Salt Lake City, Utah), 16.3.1910, σ. 4· «Greek actors visit University Theater: Berkeley», *The San Francisco call* (San Francisco, Calif.), 30.3.1910, σ. 9.

15 Το 1922 φθάνει στη Νέα Υόρκη ο Ευτύχιος Βονασέρας, γιος της Πιτίνας Βονασέρα, με σκοπό να δημιουργήσει την πρώτη μόνιμη εθνική σκηνή στην Αμερική. Αν και στην Ελλάδα ο Βονασέρας εμφανιζόταν ως ένας πολλά υποσχόμενος ηθοποιός, στην πραγματικότητα είχε αρχίσει να έχει φθίνουσα καλλιτεχνική πορεία. Ταυτόχρονα, η καθιέρωση και εξάπλωση του νέου δραματικού είδους, της επιθεώρησης, δεν πρόσφερε περιθώρια ανάκαμψης της καλλιτεχνικής του δραστηριότητας. Συνεργάστηκε τόσο με διάφορους ερασιτεχνικούς γηγενείς θιάσους, όσο και με αθηναϊκούς επαγγελματικούς που είχαν επισκεφθεί την Αμερική, όπως ο θίασος του Αριστέιδη Παρίση και ο θίασος οπερέτας της Βρισηίδας Παντοπούλου.

16 Ευάγγελος Δαμάσκος: *Νικόλαος Λεκατσάς: Υπερμεγάλος καλλιτέχνης και γι' αυτό πέθανε εις την Αμερικήν εξ ασιτίας*, Χειρόγραφο προσωπικό λεύκωμα, Βιβλιοθήκη Θεατρικού Μουσείου.

17 Ευτύχιος Βονασέρας: *Σαράντα χρόνια θεάτρου*, Σταματάκης, Νέα Υόρκη, χ.χ., σ. 151.

18 «Διάφορα», *Ατλαντίς*, 6.2.1905, σ. 3· 9.3.1905, σ. 3· 10.3.1905, σ. 3· 11.3.1905, σ. 3· 13.3.1905, σ. 2· 15.3.1905, σ. 3.

19 «Ελληνικός Δραματικός Θίασος "Ο Σοφοκλής"», *Ατλαντίς*, 7.2.1908, σ. 3.

Μετά το 1922, δημιουργούνται στις Η.Π.Α. οι πρώτοι γηγενείς επαγγελματικοί ελληνοαμερικανικοί θίασοι, οι οποίοι απαρτίζονταν κυρίως από ηθοποιούς αποσχισμένους από τους περιοδεύοντες ελληνικούς θιάσους.

Αγγλία

Η περιπλάνηση των Ελλήνων ηθοποιών στην Ευρώπη μάς οδηγεί στο Λίβερπουλ. Το 1881, ο Λεκατσάς δίνει παραστάσεις στο διάσημο λιμάνι και αποθεώνεται από τους Έλληνες ναυτικούς, οι οποίοι τον παρακινούν να επιστρέψει στην Ελλάδα.²⁰ Στην ίδια πόλη, τριάντα εφτά χρόνια μετά, το 1918, ιδρύθηκε ο πρώτος Ελληνικός Θεατρικός όμιλος από τον Γεώργιο Μπίρμπα,²¹ έναν νεαρό μετανάστη απ' την Πελοπόννησο, ο οποίος είχε φθάσει στην Αγγλία αναζητώντας εργασία. Ο Μπίρμπα αποδείχθηκε ιδιαίτερα δραστήριος, αφού γνωρίζουμε πως είχε συνεργαστεί με τους Ελληνοκυπρίους για την ίδρυση στο Λίβερπουλ Ελληνικής Εκκλησίας και την δημιουργία της εκεί Ελληνικής Κοινότητας. Ο θιάσός του ονομάστηκε Koromilas Theatre Company, προς τιμήν του Δημητρίου Κορομηλά, και παρουσίαζε ελληνικό πατριωτικό ρεπερτόριο. Το 1921, ο θιάσος διαλύθηκε λόγω της απόφασης του Μπίρμπα να επιστρέψει στην Ελλάδα, να καταταγεί στον ελληνικό στρατό και να λάβει μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Για την περίπτωση της Αγγλίας, αξίζει επίσης να αναφερθεί η θεατρική δραστηριότητα του σχολείου της Αγίας Σοφίας στο Bayswater του Λονδίνου. Από την ίδρυσή του το 1922, στο σχολείο αυτό, όπου φοιτούσαν άπορα παιδιά ελληνικών και κυπριακών οικογενειών της πόλης, δίνονταν συστηματικά θεατρικές παραστάσεις μετά από σχετική απόφαση του ιδρυτού του, Ιλαρίωνα Βασδέκα.

Αυστραλία

Στην Αυστραλία, αν και η πρώτη ελληνική κοινότητα δημιουργήθηκε το 1897, η πρώτη θεατρική παράσταση δόθηκε το 1912 στο Σύννεϋ, με το κωμειδύλλιο *Η λύρα του γερο-Νικόλα* του Δημητρίου Κόκκου, έργο που γνώρισε μεγάλη επιτυχία στις ελληνοαυστραλιανές κοινότητες και στα εκεί παροικιακά ελληνικά σχολεία τα επόμενα χρόνια. Ο επικεφαλής της παράστασης, ο Γεώργιος Παΐζης, καταγόταν από την Ιθάκη και είχε μεταναστεύσει στο Σύννεϋ τον Δεκέμβριο του 1910. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες του ίδιου, ο Παΐζης, την περίοδο 1906-1910, είχε σπουδάσει

20 Αξίζει να αναφερθεί ότι η φήμη του Λεκατσά είχε διασχίσει τον Ατλαντικό πολύ πριν την άφιξή του, ήδη από το 1881, όταν ο ηθοποιός εμφανιζόταν στο Λίβερπουλ· βλ. «A Greek actor named Lecatza is now the Liverpool sensation. He is said to be truly grand»· «Footlight flashes: Items of interest to play Goers from everywhere», *The Sedalia weekly bazaar* (Sedalia, Mo.), 19.7.1881, σ. 1.

21 Anastassios Petsalas: «Greek-Cypriot Community Theatre in Britain», περ. *Hellenic Studies*, vol. 16, no 2, Aut. 2008, σ. 99-100· Stratos Constantinidis: *Greece in modern times: An annotated bibliography of works published in English in 22 academic disciplines during the 20th century*, Scarecrow Press, 2000, σ. 99· Anastassios Petsalas: «The Cypriot theatre in Great Britain», περ. *To Yofiri: Journal of modern Greek studies*, no 12, 1992, σ. 50-61· Stratos Constantinidis: «Greek theater: An annotated bibliography of plays translated and essays written from 1824 to 1994», περ. *Journal of modern Greek studies*, vol. 14, no 1, 1996, σ. 123-176.

υποκριτική στην Αθήνα, όπου και παρακολουθούσε τακτικά τις παραστάσεις των Αθηναϊκών σκηνών,²² ενώ στο Σύννεϋ το διάστημα 1912-1915 έπαιζε στο Repertory Theatre Society υπό τον Gregan McMahon.²³

Το 1915 λειτούργησε στο Σύννεϋ ο Ελληνικός Φιλοδραματικός Σύλλογος, ο πρώτος Ελληνικός θίασος της Αυστραλίας, ιδρυτές του οποίου ήταν ο Γεώργιος Παΐζης και Αλέξανδρος Γρίβας²⁴ από την Αρκαδία, δημιουργός της εφημερίδας του Σύννεϋ «Πανελλήνιος Κήρυξ». Ο Παΐζης κατάφερε να κερδίσει την υποστήριξη της κοινότητας των Ελλήνων μεταναστών, με τη διοργάνωση φιλανθρωπικών δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων και παραστάσεων. Αυτός ο πρώτος θίασος του Παΐζη διαλύθηκε το 1921 λόγω αντιδράσεων από την πλευρά της Ελληνικής Εκκλησίας της Αυστραλίας. Η καλλιτεχνική και πνευματική προσφορά του Παΐζη²⁵ δεν σταμάτησε, αλλά αντιθέτως συνεχίστηκε αδιάκοπα για τα επόμενα εβδομήντα χρόνια, έως το τέλος της ζωής του καλλιτέχνη, το 1984. Υπήρξε ακαταπόνητος ηθοποιός, συγγραφέας, θεατρικός παραγωγός αλλά και ιδρυτής πολλών Ελληνοαυστραλιανών θιάσων και αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στο θέατρο, γεγονός που δικαίως τον κατατάσσει στους επαγγελματίες ηθοποιούς.²⁶

Το 1922, περιοδεύει στην Αυστραλία ο πρώτος ελληνικός επαγγελματικός θίασος του ζεύγους Χριστόφορου Ταβουλαρίδη-Βρυσούλας Παντοπούλου. Ο θίασος είχε πραγματοποιήσει μία παράτολμη καλλιτεχνική «Οδύσσεια», η οποία διήρκησε έως το τέλος της ζωής των δύο θιασαρχών. Το 1920, ο θίασος απέπλευσε από τον Πειραιά για την Αφρική, επιλέγοντας άγνωστους, μέχρι τότε, καλλιτεχνικούς προορισμούς:

22 George Kanarakis: «The theatre of Australian Hellenism in Historical Perspective», περ. *Hellenic Studies*, vol. 16, no 2, Aut. 2008, σ. 171-207.

23 Η Sydney Repertory Theatre Society ιδρύθηκε το 1920, ενώ ο Παΐζης φέρεται να δήλωσε στον Γεώργιο Καναράκη ότι συνεργάστηκε με το θίασο το διάστημα 1912-1915, κάτι όμως που δεν τεκμηριώνεται (βλ. Kanarakis, ό.π., σ. 199). Για την Sydney Repertory Theatre Society και τον ιδρυτή της, τον διάσημο ηθοποιό Gregan McMahon, βλ. D. Douglas and M. M. Morgan: «Gregan McMahon and the Australian theatre», περ. *Komos*, vol. 2, no 2, Nov. 1969· A. Ashbolt: «Courage, contradiction and compromise: Gregan McMahon 1874-1941», περ. *Meanjin*, vol. 37, no 3, 1978, αλλά βλ. ενδεικτικά και τις μονογραφίες: Elliott S. Napier: *The Sydney Repertory Theatre Society: Its history and significance, with some notes upon its achievements and hopes for the future*, Sydney Repertory Theatre Society, 1924, 28σ· Sarah Stanton and Martin Banham: *The Cambridge Paperback Guide to Theatre*, Cambridge University Press, 1996, σ. 225· *New Zealand: Webster's Timeline History, 1907-1938*, ICON Group International, 2009, σ. 29.

24 Για αναλυτικά βιογραφικά στοιχεία για τον Αλέξανδρο Γρίβα, βλ. το λήμμα του Γεώργιου Καναράκη στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου: 1784-1974* (επιμέλεια Λουκία Δρούλια και Γιούλα Κουτσοπανάγου), τόμ. Α', ΕΙΕ, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 454-456.

25 *The Sydney Morning Herald* (Sydney), 12.10.1935, σ. 12· «The Austral players», ό.π., 16.5.1936, σ. 12· «Stage technique: Address to Austral players», ό.π., 2.6.1936, σ. 7.

26 George Kanarakis: «The Theatre as an aspect of artistic expression by the Greeks in Australia», περ. *Modern Greeks Studies* (Australia and New Zealand), vol. 11-12, no 2003-2004, 2003, σ. 198-211 και του ίδιου: «La presencia literaria griega en Australia», περ. *Bizantion Nea Hellas*, Universidad de Chile, Centro de Estudios Bizantinos y Neohelenicos, vol. 5, Editorial Universitaria, 1981, σ. 84-105. Επίσης, βλ. James Jupp: *The Australian people: An encyclopedia of the nation, its people and their origins*, Cambridge University Press, 2001, σ. 411.

Σουδάν, Αιθιοπία (Αβησσυνία), Ανατολική Αφρική (σημερινές χώρες Τανζανία, Κένυα, Ουγκάντα, Μπουρούντι και Ρουάντα), Τράνσβααλ στη Νότια Αφρική. Το 1922, από το Ακρωτήρι της Καλής Ελπίδας ο πολυταξιδεμένος αυτός θίασος βρέθηκε στην Αυστραλία, όπου έδωσε παραστάσεις στο Σύνδνεϋ. Ο θίασος αποτελείτο κυρίως από καλλιτεχνικά ζευγάρια της αθηναϊκής σκηνής: τον Θεόδωρο και τη Μαρία Ποφάντη, την κόρη τους Δανάη Ποφάντη, τη Λίζα Χριστοφορίδου-Κουρούκλη και τον Γεράσιμο Κουρούκλη, τη Μάκη Καρνέρη, τον μουσικό Δημοσθένη Ζάττα, τον Ιωάννη Ιωαννίδη και τον Τάσο Πάρλα.²⁷ Ο θίασος παρέμεινε στην Αυστραλία σχεδόν δύο χρόνια και η πρωτοφανής αυτή περιοδεία συνεχίστηκε με προορισμό την Καλιφόρνια. Στην Αυστραλία δεν εγκαταστάθηκε μόνιμα κανένα μέλος του θιάσου, ενώ αντίθετα, όταν ο θίασος βρέθηκε στις Η.Π.Α.,²⁸ σύντομα διαλύθηκε και σχεδόν κάθε μέλος του ίδρυσε προσωπικό θίασο, ενώ προκαλεί εντύπωση ότι κανένας από τους προαναφερθέντες δεν επέστρεψε ποτέ στην Ελλάδα.

Γαλλία

Ήδη από τον 19ο αι., πολλοί Έλληνες καλλιτέχνες επέλεγαν να εγκατασταθούν για επιμορφωτικούς λόγους στο Παρίσι, διαμορφώνοντας έναν κύκλο ελληνικής διανόησης, όπου πρωτοστατούσαν ο Αιμίλιος Ριάδης, ο Μάριος Βάρβογλης, ο Σωτήρης Σκίπης, ο Σταύρος Ξένος, ο Ζαν Μωρεάς, η Σπεράντζα Καλό, ο Αττίκ, ο Θέμος Αμούργης κ.ά. Η ελληνική παρισινή κοινότητα αποτελείτο κυρίως από τους εύπορους, Κωνσταντινοπολίτες έμπορους αλλά και από μετανάστες προερχόμενους από τη Δυτική Μακεδονία, όπως ο Χρύσος Έβδος και ο Βασίλης Καπιτσέλης, οι οποίοι ήταν γουναράδες από την Καστοριά και έδρασαν στο Παρίσι ως ερασιτέχνες ηθοποιοί στο θίασο της ελληνικής κοινότητας.²⁹ Η δράση των ερασιτεχνών συστηματοποιήθηκε το

27 Κατερίνα Διακουμοπούλου: «Δύο άγνωστοι Κεφαλλονίτες ηθοποιοί του Μουσικού Θεάτρου: Ο Γεράσιμος Κουρούκλης και ο Παναγής Σβωρώνος», *Επτανησιακή όπερα και Μουσικό θέατρο έως το 1953*, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Κρατική ορχήστρα Αθηνών, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, στο πλαίσιο του βου κύκλου των Ελληνικών Μουσικών Γιορτών, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 23-24.4. 2010.

28 Ο θίασος Παντοπούλου πρωτοεμφανίστηκε στο Σικάγο στις 2.11.1924 στο Garrick Theatre με την οπερέτα *Αγνή Σουζάνα- Ταχυδρόμος* (Σικάγο), 1.11.1924, σ. 2, και «Chicago, Ill.: Ο ελληνικός θεατρικός θίασος έφθασεν εις την πόλιν», *Εθνικός Κήρυξ* (Νέα Υόρκη), 31.10.1924, σ. 5. Στις 9.11.1924, παρουσιάζουν *Τα Πανελλήνια* (βλ. *Ταχυδρόμος* (Σικάγο), 8.11.1924, σ. 5), όπου μάλιστα, ενώ όλοι οι ηθοποιοί στο σύνολό τους (Ποφάντη, Καρνέρη, Ιωαννίδης, Πάρλας, ζεύγος Κουρούκλη) έλαβαν θετικές κριτικές, η Παντοπούλου χαρακτηρίστηκε αρνητικά για την ερμηνεία της στο τραγούδι *Μακριά κι αν είσαι*, εξ αιτίας των «αυθαίρετων τροποποιήσεων» που έκανε (βλ. «Τα Πανελλήνια», *Ταχυδρόμος* (Σικάγο), 10.11.1924, σ. 2). Οι παραστάσεις του θιάσου συνεχίστηκαν στο Arvan Grotto Theatre με τα έργα *Αγαπητικός της Βοσκοπούλας*, τη μονόπρακτη κωμωδία *Η ανάστασις του Λαζάρου*, τους *Ερωτευμένους Μυλωνάδες* (στο Garrick Theatre, σε μουσική του Σπύρου Μπεκατώρου, ο οποίος διέμενε στο Σικάγο) (βλ. *Ταχυδρόμος* (Σικάγο), 10.11.1924, σ. 4, και 14.11.1924, σ. 4). Στις 23.11.1924, η Ελληνική Οπερέττα παρουσίασε στο Garrick την αθηναϊκή επιθεώρηση *Πι και φι* και εν συνεχεία το δράμα *Η καταδίκη του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα* αλλά και τη βιενέζικη οπερέτα *Η πριγκίπισσα της Τσάρδας* (βλ. *Ταχυδρόμος* (Σικάγο), 21.11.1924, σ. 4).

29 Οι περισσότεροι ερασιτέχνες Έλληνες ηθοποιοί ήταν Κωνσταντινουπολίτες, πρόσφυγες, γόνοι των πλουσιότερων οικογενειών: Δημ. Κολλαρίδης, Ιωάννης Ιωαννίδης (έλαβε εξαιρετικές κριτικές για τις υποκριτικές του ικανότητες), Εμ. Βαλαβάνης, Σταύρος Αδάμ, Ν. Καστελίδης, Κ. Γεωργιάδης, Δημ.

1922 χάρη στις προσπάθειες του επαγγελματικού αθηναϊκού θιάσου του Αριστείδη Παρίση, ο οποίος παρέμεινε στη Γαλλία για δύο χρόνια.³⁰

Οι προαναφερθέντες ηθοποιοί, αποτελούν ένα ελάχιστο δείγμα όλων εκείνων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα και κατέληξαν οι περισσότεροι παντελώς άγνωστοι στη Μητρόπολη και ίσως «παραγνωρισμένοι» στις κοινότητες της Διασποράς. Οι θεατρικές δράσεις των ηθοποιών της Ελληνικής Διασποράς από τις αρχές του 20^{ου} αι. έως το 1922 καταγράφονται ως ενδιαφέρουσες αλλά δυστυχώς μεμονωμένες προσπάθειες. Διαμορφώνεται μία θολή κατάσταση πλην φωτεινών εξαιρέσεων. Οι περισσότεροι ηθοποιοί βυθίστηκαν σταδιακά στην αφάνεια, σημειώνοντας κατά καιρούς αναλαμπές συμπράττοντας με εφήμερους εμπορικούς θιάσους. Μετά το 1922, επικράτησαν μεταρρυθμιστικές ιδέες, οι οποίες προώθησαν τις συνεργασίες και τις συνενώσεις θιάσων αυξάνοντας την αποδοτικότητα των ηθοποιών. Για τη δράση των περιοδεύοντων θιάσων στο εξωτερικό σημαντικό ρόλο έπαιξε το Σ.Ε.Η.,³¹ στο περιοδικό του οποίου, *Το Ελληνικόν Θέατρον* (1925-1938), σε ειδική στήλη καταγράφονται οι περιοδεύοντες ελληνικοί θίασοι τόσο στην ελληνική επαρχία όσο και στο εξωτερικό, δίνοντας έτσι ένα πανόραμα της κινητικότητάς τους και της καλλιτεχνικής τους δραστηριότητας.

Αθηναϊκός, Αδάμ Αδαμίδης. (βλ. «Η Γκόλφω», *Κήρυξ Παρισίων*, 5.2.1923, σ. 3).

30 «Τα Παναθήναια» στην αίθουσα Societes Savantes, 8 Rue Danton. (βλ. «Ελληνικόν θέατρον εις Παρισίους», *Κήρυξ Παρισίων*, 20.11.1922, σ. 3, 27.11.1922, σ. 3, και 17.12.1922, σ. 3. Συνολικά για την δράση του Αριστείδη Παρίση, βλ. Κατερίνα Διακουμοπούλου: «Ο ηθοποιός Αριστείδης Παρίσης: Η θασαρχική του πορεία», εισήγηση στην Επιστημονική διημερίδα: *Ο Ηθοποιός και η τέχνη της Υποκριτικής: Θεωρία και Πράξη, Ιστορία και Παρόν*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Αθήνα, 6-7.10.2008.

31 Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου (επιμ.): *1917-1997. Ογδόντα χρόνια Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών*, Σμπίλιας, Αθήνα 1999.